

Андрій АФТАНАС

*аспірант кафедри нової та новітньої історії зарубіжних країн
Львівського національного університету ім. І. Франка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5480-6144>
e-mail: aftanas1995@gmail.com*

ОРГАНІЗАЦІЯ І ДІЯЛЬНІСТЬ «УКРАЇНСЬКОЇ СЛУЖБИ БАТЬКІВЩИНИ» В ДИСТРИКТІ «ГАЛИЧИНА» (1941–1944)

Розглянуто особливості функціонування «Української служби Батьківщині» в межах дистрикту «Галичина». З'ясовано, що діяльність цієї організації перебувала в межах єдиного окупаційного політичного курсу, у якому місцевому населенню відводилася роль дешевої робочої сили. Проаналізовано внутрішню структуру утворення, її єрархічну складову. Відзначено, що створення окремої будівельної служби (Баудінсту) для українців мало на меті також загострити міжетнічні розбіжності з поляками, протиставити два народи один одному.

Встановлено, що будівельний підрозділ «Українська служба Батьківщині» посідав вагоме місце в питаннях господарського управління краю, реалізації низки інфраструктурних проєктів. З'ясовано, що, попри активну пропагандивну і рекрутаційну кампанії, які проводила окупаційна влада, населення дистрикту не виявило зацікавлення проходити службу у вказаному формуванні, що зумовила низка чинників, серед яких варто виокремити нестерпні умови проживання в таборах, важку фізичну працю, жорстокість наглядачів. Зазначено, що намагання уникнути скерування до лав «Української служби Батьківщині» стало пріоритетним для галицької молоді, яка вдавалася як до дезертирства, так і шукала цілком законних шляхів отримання відтермінування від набору до будівельної служби.

Констатовано, що заходи влади, спрямовані на відновлення лояльного ставлення населення краю, не мали успіху, оскільки паралельно продовжувала функціонувати широка мережа карних таборів, у які відправляли порушників. Виснувано, що вказані причини призвели до того, що чисельність формувань будівельної служби швидко зменшувалася, припинивши згодом функціонування.

Ключові слова: «Українська служба Батьківщині», дистрикт «Галичина», Баудінст, окупаційна політика, «новий порядок».

Соціально-економічні аспекти періоду Другої світової війни дотепер перебувають у фокусі зацікавлення дослідників. Незважаючи на значну кількість наукових розвідок, досі залишається низка проблем, які потребують належної історичної оцінки. До них варто віднести практику використання місцевих трудових ресурсів у межах нацистських окупаційних адміністративно-територіальних одиниць. Саме тому заслуговує уваги висвітлення вказаних процесів щодо дистрикту «Галичина»,

працездатне населення якого залучали до виконання різних повинностей у межах обов'язкової служби в Баудінсті (Baudienst). У цьому актуальність і наукова новизна пропонованої розвідки, оскільки діяльність «Української служби Батьківщині» (УСБ) досі не знайшла належного висвітлення в історіографії. Дослідники в основному характеризували різні напрями нацистської соціально-економічної політики на території дистрикту «Галичина», побіжно торкаючись окресленої проблематики.

Однією з перших спроб аналізу функціонування Баудінсту на теренах Генерального губернаторства (ГГ) стало дослідження польського вченого Мстислава Врублевського (Mścisław Wróblewski), у якому автор розглянув комплекс питань, пов'язаних з етапами створення й діяльності будівельної служби, динамікою чисельності його підрозділів¹. Окремі аспекти пропонованої теми розглянуто в монографії Яна Грабовського (Jan Grabowski)², зокрема з'ясовано роль членів Баудінсту в антиєврейських акціях, ініційованих нацистами у ГГ. Водночас заслуговує уваги дослідження Яна Томаша Гросса (Jan Tomasz Gross), який проаналізував умови побуту і праці робітників будівельної служби³.

Вагомий внесок в історіографію УСБ зробили й українські історики. Окремо варто відзначити розвідку Петра Росіцького⁴, у якій розкрито процес організації УСБ, головні напрями діяльності, ставлення місцевого населення до формувань Баудінсту. Крім того, значну наукову цінність становить дослідження Андрія Боляновського⁵, яке містить інформацію про заходи рекрутаційної кампанії окупаційної адміністрації щодо формування підрозділів УСБ.

Джерельна база дослідження становлять опубліковані збірники документів, матеріали преси, спогади учасників загонів Баудінсту, а також дані фондових збірок Державного архіву Львівської обл. і Центру досліджень визвольного руху, у яких наявна інформація про стратегії уникнення набору до лав УСБ.

Мета статті – розкрити процес формування підрозділу будівельної служби в ГГ – «Української служби Батьківщині», з'ясувати його організаційно-правовий статус у структурі нацистських окупаційних органів влади, виокремити основні завдання, які ставила перед ним адміністрація, оцінити умови побуту та праці робітників, а також проаналізувати стратегії уникнення українцями набору до його лав.

Одним із напрямів нацистської економічної політики на зайнятих землях стало примусове залучення дорослого чоловічого населення до виконання різного роду трудових робіт. На теренах ГГ воно знайшло вияв у діяльності Баудінсту, ідею формування якої висунув генерал-губернатор Ганс Франк (Hans Frank)⁶. У травні 1940 р.

¹ Wróblewski M. Służba Budowlana (Baudienst) w Generalnym Gubernatorstwie 1940–1945. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1984. 227 s.

² Grabowski J. Hunt for the Jews: Betrayal and Murder in German-Occupied Poland. Bloomington: Indiana University Press, 2013. 320 p.

³ Gross J. Polish Society Under German Occupation: The General gouvernement, 1939–1944. Princeton: Princeton University Press, 1979. 343 p.

⁴ Росіцький П. Українська народна самооборона в дистрикті «Галичина» у 1943 році: дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / НАН України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича, Інститут народознавства. Львів, 2018. 240 с.

⁵ Боляновський А. Дивізія «Галичина». Історія. Львів, 2000. 528 с.

⁶ Nazi Conspiracy and Aggression, Supplement. Office of United States Chief of Counsel for Prosecution of Axis Criminality. Washington, 1948. P. 1392.

було оголошено про початок роботи організації, яку очолив Гайнріх Гінкель (Heinrich Hinkel). Спершу сфера її компетенції обмежувалася територією дистрикту «Краків». Його очільник Отто Густав Вехтер (Otto Gustav von Wächter) у травні 1940 р. запропонував назвати українське відділення «Українська служба Батьківщині» й надати йому «певного виховного національного моменту»⁷, розглядаючи як один із методів протиставлення полякам: їхня праця в такого роду структурі вважалася покаранням. Влада намагалася використати міжнаціональні конфлікти двох народів із метою посилення своїх позицій у ГГ. Відтак у квітні 1940 р. було ухвалено рішення про створення в м. Новий Тарг окремого табору з підготовки управлінців нижчої ланки для Баудінсту. Право на навчання тут одержали лише представники української будівельної служби⁸. Загальна кількість учнів, які взяли участь у вишкільному курсі, становила 138 осіб⁹.

Указом від 1 грудня 1940 р. осередки Баудінсту засновувалися в усіх інших районах ГГ¹⁰. Будівельна служба складалася із трьох «національних» секцій: польської (Polnischer Baudienst), української (Ukrainischer Heimatdienst) й горальської (Goralischer Heimatdienst). На керівні посади в кожній із них призначали тільки німців¹¹. Набір здійснювався на основі обов'язкового призову юнаків у віці від 18 до 25 років, а також добровільного зарахування через уряди праці (Arbeitsämter, арбайтсамт) чи муніципальні органи. Термін служби становив три, а згодом сім місяців. Члени Баудінсту займалися облаштуванням і ремонтом дорожньо-транспортної мережі, здійсненням меліораційних робіт, будівництвом укріплень. За виконану працю отримували щоденну грошову винагороду в розмірі золотого¹².

Участь формувань Баудінсту в інфраструктурних проектах німецького окупаційного режиму аж ніяк не була маргінальною. Згідно з даними польських дослідників, у середині серпня 1941 р. кількість призовників сягала 7 000. Загалом упродовж наступних років війни через структури будівельної служби пройшло близько 45 тис. осіб, що робили цю молодіжну організацію найчисельнішою в ГГ¹³.

Варто зазначити, що поступки з боку влади українцям були радше тактичними і залежали від реакції місцевого населення на політику окупаційної адміністрації. Нацистські урядники прагнули відновити лояльне ставлення мешканців дистрикту «Галичина» й заохотити молодь вступати до лав будівельної служби, оскільки після

⁷ Ільюшин І. Нацистська політика і практика стосовно української і польської громад на територіях їх спільного проживання в роки Другої Світової війни. *Друга Світова війна та долі мирного населення у Східній Європі: матеріали Міжнародної наукової конференції пам'яті Митрополита Андрея Шептицького (Київ, 30 листопада – 1 грудня 2015 р.)* / за ред. Л. Фінберга. Київ: «Дух і Літера», 2016. С. 131.

⁸ Polnischer Baudienst, Ukrainischer und Goralischer Heimatdienst im Distrikt Krakau. Chronik 1940. (Rékopolis). P. 7–14.

⁹ Wróblewski M. Służba budowlana (Baudienst)... P. 202–204.

¹⁰ Pospieszalski K. M. The Nazi Occupation «Law» in Poland, Selected documents Part II. The General Government. Poznan: Institute for Western Affairs, 2019. P. 397–398.

¹¹ Grabowski J. Hunt for the Jews... P. 122.

¹² Gross J. Polish Society Under German Occupation... P. 108–109.

¹³ Friedrich K.-P. Collaboration in a «Land without a Quisling»: Patterns of Cooperation with the Nazi German Occupation Regime in Poland during World War II. *Slavic Review*. 2005. Vol. 64. Issue 4. P. 720.

повалення уряду Ярослава Стецька (липень 1941 р.) й ув'язнення багатьох представників національного руху лояльність до нацистської адміністрації знизилася¹⁴.

Набір до Баудінсту здійснювався за посередництвом урядів праці, які формували списки призовників у кожному окрузі¹⁵. Тим, хто виявляв намір стати членом УСБ, влада обіцяла преференції у вигляді соціального забезпечення, гідної грошової винагороди, підвищення рівня фахових знань¹⁶. Така політика окупаційної адміністрації мала на меті продемонструвати шляхи вирішення проблеми із зайнятістю населення, оскільки призовники отримували безкоштовно продукти й одяг, а також заробітну плату. Однак насправді їх розміщували в таборах праці по 80–150 осіб, керівництво над ними здійснювали німецькі інструктори, яким допомагали майстри, провідники відділів¹⁷.

Перші нечисельні призови на службу відбулися наприкінці серпня 1941 р.¹⁸, а вже з осені уряди праці почали проводити ретельну перевірку молоді. Так, у зазначений період львівський арбайтсамт взяв на облік 1 721 особу 1916–1919 р. н. Із них 22-х юнаків відправили до лав УСБ¹⁹. На січень 1942 р. до львівського відділення Баудінсту скерували 88 осіб, із яких близько 4 % не приступили до виконання обов'язків, оскільки продовжували навчання у школах чи були одружені²⁰.

У грудні 1941 р. преса інформувала громадськість про проведення конкурсу на посаду референта УСБ у дистрикті «Галичина» при Українському крайовому комітеті (УКК) у Львові²¹. Ця референтура відповідала як за проведення агітаційно-пропагандивних заходів у питанні залучення молоді до Баудінсту, так і відстоювання

¹⁴ Markiewicz P. The Ukrainian Central Committee, 1940–1945: A Case of Collaboration in Nazi-Occupied Poland. Kraków: Uniwersytet Jagielloński, 2018. P. 252. URL: https://ruj.uj.edu.pl/xmlui/bitstream/handle/item/70404/markiewicz_the_ukrainian_central_committee_1940-1945_a_case_2018.pdf?isAllowed=y&sequence=1

¹⁵ Як працює Уряд Праці (Арбайтсамт). *Дрогобицьке слово*. 1942. № 39. С. 2.

¹⁶ В справі Української служби Батьківщині. *Вільне слово*. 1941. № 38. С. 1.

¹⁷ Росіцький П. Українська народна самооборона в дистрикті «Галичина»... С. 65.

¹⁸ Sawicki L. Baudienst-Kommandostelle w mieście Lemberg. URL: <https://lwow.eu/rocznik/2006/ baudienst/baudienst.html>

¹⁹ Державний архів Львівської області (Держархів Львівської обл.). Р-39. Оп. 1. Спр. 3. Арк. 1.

²⁰ Там само. Арк. 2.

²¹ Український крайовий комітет (УКК) – єдина легальна українська суспільно-громадська установа в Галичині, створена у Львові у вересні 1941 р., завданням якої було представляти українські інтереси перед німецькою владою. УКК у Львові мав аналогічний статус до Українського центрального комітету (УЦК) у Кракові, голова якого Володимир Кубійович відмовився поширити діяльність організації на територію Галичини з огляду на її особливе значення та політичну ситуацію. Головою УКК став Костянтин Паньківський. Обов'язки заступника голови та ділового керівника виконував Михайло Добрянський-Демкович. Від початку УКК тісно співпрацював з УЦК. Діяльність УКК припинилася у березні 1942 р., коли влада ГГ передала його функції УЦК у Кракові, а голова став заступником провідника УЦК. Детальніше див.: Боршик Я. «Український крайовий комітет (УКК)». URL: *Енциклопедія історії України: Україна–Українці*. Київ: Вид-во «Наукова думка», 2019. Кн. 2 / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. С. 842. URL: http://www.history.org.ua/?termin=ukrajinskyj_krajovyj_komitet_uk

їхніх прав перед органами влади. Очільником відділу став Мирон Руснак, який мав значний досвід роботи в адміністративно-управлінській сфері²².

Умови праці в підрозділах будівельної служби залишалися вкрай складними. Багато юнаків зазнавали різних фізичних ушкоджень і травм. Промовисте свідчення Олександра Білевича, який так згадував час перебування в Баудінсті: «У казармі панувала військова дисципліна. Основним заняттям було перевантажування з вагонів на вагони і на автомашини різного військового зняття. Ящики з артилерійськими снарядами та ракетами були дуже важкі – бувало, що хлопці падали під тим тягарем. Не було ані спокійної ночі, ані свята – як тільки надійшов транспорт боєприпасів, виганяли на роботу. Хлопці, які відбували цю службу, мали плечі покалічені гострими гранями скринь з цією амуніцією»²³.

Не менш нестерпним був побут призовників. Попри запевнення влади про комфортні та прийнятні умови проживання в таборах праці, наявність достатньої кількості часу для відпочинку²⁴, фактичний стан справ суттєво відрізнявся. Згідно з розпорядком дня, юнаки вставали о 5-й ранку, працювали цілий день без обіду, а вечеряли після повернення до табору. Спали в бараках на дерев'яних ліжках, де зазвичай панувала повна антисанітарія²⁵.

Набір до УСБ у перші місяці після окупації здійснювався переважно на добровільних засадах, однак із лютого 1942 р. став примусовим. Крім того, збільшився термін служби із трьох до семи місяців²⁶. На тлі посилення контролю з боку влади й погіршення умов праці почастишали випадки втеч із Баудінсту. Ті особи, які самовільно залишили табір, підлягали покаранню згідно із законами воєнного часу²⁷. Так, наприклад, у Городенці (Івано-Франківська обл.) до родичів утікачів приїжджали представники поліції й забирали весь теплий одяг (переважно кожухи), що призвело до дуже скрутного становища з огляду на наближення зими. Тому юнаки вимушено поверталися на попереднє місце роботи, щоб не спровокувати ще більших наслідків для своїх близьких²⁸. У травні 1942 р. окупаційна влада прийняла додаткові розпорядження, які стосувалися посилення відповідальності за дезертирство. Згідно з ними, правоохоронні органи на цілком законних підставах могли арештовувати найближчих рідних утікача²⁹.

Протягом 1942–1943 рр. вербувальні комісії не завжди виконували квоту щодо рекрутування молоді. Це спричинило відповідну реакцію з боку поліційних структур, члени яких здійснювали раптові облави на населені пункти, котрі часто закінчувалися трагічно³⁰. Так, лише в Золочівському окрузі протягом грудня 1943 р. проведено два

²² Паньківський К. Роки німецької окупації. Нью-Йорк; Торонто: Ключі, 1965. С. 126–127.

²³ Попко О. Спогади. Harsz: Fundacja «Łosy Niezapomniane». 2013. URL: <http://www.los.org.pl/index.php?glowna=publicystykaszczegoly&idealny=66>

²⁴ Табори Служби Батьківщині в Скільщині. *Голос Підкарпаття*. 1943. № 9. С. 6.

²⁵ Росіцький П. Українська народна самооборона в дистрикті «Галичина»... С. 65.

²⁶ Українська Служба Батьківщині. *Львівські вісті*. 1942. № 39. С. 3.

²⁷ Українська Служба Батьківщині в обличчі нових завдань. *Голос Підкарпаття*. 1943. № 13. С. 1.

²⁸ Росіцький П. Українська народна самооборона в дистрикті «Галичина»... С. 66.

²⁹ Держархів Львівської обл. Ф. Р-35. Оп. 5. Спр. 18. Арк. 1.

³⁰ Вісті з західних українських земель (ЗУЗ). *Самостійник*. 1944. № 2. С. 3.

масштабні напади на села Кальне³¹ й Берлин³², у ході яких до рук німців потрапили десятки юнаків. Утім, під час транспортування арештованих декому з них удалося втекти³³.

Подібна практика активно проводилася і в містах. Іван Мамчур згадував, що німці у Львові двічі–тричі на тиждень здійснювали такі облави («лапанки»), під час яких оточували певний район міста поліцією й не випускали нікого, до закінчення перевірки документів. У кого ж їх не було, чи, може, хто мав неарійський вигляд, схоплювали і відправляли до тимчасового перехідного табору, що розміщувався біля залізничного вокзалу. Там відбувався розподіл заарештованих, частину з яких направляли до лав УСБ³⁴.

Для порушників, які ухилялися від Баудінсту, німецька адміністрація організувала спеціальні карні табори, термін перебування в яких становив понад три тижні. Умови праці в них характеризувалися особливою жорстокістю. За словами Григорія Дем'яна, ті, хто був у таборі місяць, виходили звідти вкрай виснаженими. До них застосовували принизливі покарання: «Там поляки-фольксдойче дуже знущалися з людей. Тих людей удень змушували робити, а вночі гонили по табору, заставляли жабки скакати. То отак мусили присісти, руками братися за вуха і, не розгинаючись, скакати»³⁵. Один із таких таборів у Скільському повіті (м. Сколе, Львівська обл.) у липні 1943 р. ліквідували загони Української народної самооборони (УНС)³⁶, звільнивши 140 юнаків³⁷.

Молодь прагнула уникнути рекрутування до лав УСБ цілком легальним шляхом. Серед способів отримати відтермінування від призову до Баудінсту виділялася наявність незакінченого навчання. Цією опцією намагалася скористатись низка юнаків, наводячи відповідні довідки³⁸. Яскравим прикладом може слугувати діяльність відомого композитора Василя Барвінського, який у роки німецької окупації обіймав посаду директора музичної школи у Львові та видавав свідоцтва й рекомендації своїм учням, щоби вберегти їх від призову до УСБ³⁹. Крім того, траплялися випадки звільнень із Баудінсту тих, хто добровільно зголосився записатись на службу в поліцію. Такою можливістю влітку 1943 р. скористався Степан Галушак, пробувши на примусових

³¹ З хроніки подій на українських землях / *Електронний архів Українського визвольного руху*. URL: <https://avr.org.ua/?sd=true&fd=true&so=%D0%94%D0%B0%D1%82%D0%B0%2C%20%D0%B7%D1%80%D0%BE%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F&as=false&sp=false&vm=0&tb=tbsearch&locale=ua>

³² Воєнна округа УПА «Буг». Документи і матеріали. 1943–1952. Київ; Торонто, 2009. Кн. 2 / упоряд.: В. Мороз, О. Вовк. С. 20. (Літопис УПА. Нова серія; т. 13).

³³ Золочівська округа ОУН: Організаційні документи. 1941–1952 / упоряд. М. Романюк. Київ; Торонто, 2014. С. 65. (Літопис УПА. Нова серія; т. 24).

³⁴ Мамчур І. Нас доля світами водила. Сторінки пережитого. Львів: Вид-во «Афіша», 2009. С. 36.

³⁵ Мороз В. УНС на терені Дрогобицької області (1943 р.). *Визвольний шлях*. 2000. Кн. 6. С. 60.

³⁶ Українська народна самооборона (УНС) – військова формація Організації українських націоналістів (ОУН), попередниці Української повстанської армії (УПА) в Галичині. Детальніше див.: Патриляк І. «Встань і борись! Слухай і вір...»: українське націоналістичне підпілля та повстанський рух (1939–1960 рр.). Львів: Часопис, 2012. С. 284–350.

³⁷ Мороз В. Ліквідація табору на Святославі. *Шлях перемоги*. 2013. № 29. С. 6.

³⁸ Шпарик В. Вагомий внесок в історію дивізії «Галичина». *Вісті комбатанта*. 2010. № 1. URL: http://komb-a-ingwar.blogspot.com/2010/07/blog-post_10.html

³⁹ Держархів Львівської обл. Ф. Р-39. Оп. 1. Спр. 3. Арк. 2.

роботах тільки три місяці⁴⁰. Почасти набірні комісії звільняли від обов'язку праці також юнаків із проблемами зі здоров'ям⁴¹. Значну підтримку молоді надавав УЦК, представники якого клопотали перед керівництвом окремих відділів Баудінсту про відкликання зі служби тих призовників, сім'ї яких перебували у скрутному матеріальному становищі у зв'язку з непрацездатністю батьків⁴².

Німецькі правоохоронні органи не завжди дотримувалися усталених приписів. У багатьох великих містах закривали навчальні установи, а учнів арештовували й відправляли на роботу в УСБ. Так, до прикладу, трапилося зі Станіславівською класичною гімназією, де після розформування закладу практично всіх студентів зарахували до лав Баудінсту. Петро Саварин згадував, що у «старій гімназії Гестапо завідувало просто на лекції й забиравало учнів, в Чорткові такого не було. Певно німці вважали, що то селянські діти, і їх треба лишити землю обробляти»⁴³. Почасти цю активізацію зумовлювало побоювання влади щодо можливості приєднання підлітків до загонів українського підпілля⁴⁴.

Із початком набору до дивізії «Галичина» для молоді з'явилася альтернатива примусовій праці в підрозділах Баудінсту. Кількість охочих піти на військову службу була доволі значною, що спричинило занепокоєння керівництва дистрикту. На думку губернатора О. Вехтера, існувала реальна загроза зриву мобілізації робочої сили для праці на воєнну економіку Райху. З цього приводу очільник дистрикту 5 травня 1943 р. видав спеціальне розпорядження, у якому йшлося, що того, хто був покликаний на роботу й без дозволу керівництва залишив місце праці, щоби зголоситися до лав дивізії, вербувальна комісія не прийме. Всі особи, які дезертирували з УСБ, могли уникнути відповідальності у випадку повернення на службу протягом наступних 10 днів⁴⁵. Попри заборону приймати до лав дивізії тих, хто був покликаний до праці в Баудінсті, мобілізаційні комісії почали це робити, надаючи призиваним відповідні документи⁴⁶. До того ж траплялися ситуації, коли юнакам, які вже отримали підтвердження про вступ до дивізії, все одно надсилали запити відбутися на службу в Баудінсті⁴⁷.

Військова управа дивізії «Галичина» за погодженням із німецькою адміністрацією організовано переводила до дивізії юнаків із Баудінсту, які вже відпрацювали свій термін. Водночас наголошувалося, що серед них «потрібно було провести відповідну пропаганду». Деякі німецькі чиновники також пропонували відправляти їх

⁴⁰ Автобіографія. До персональної справи. Бойовик районного осередку СБ, псевдо «Гай» – Галушак Степан. *Електронний архів українського визвольного руху*. URL: <https://avrg.org.ua/viewDoc/24896>

⁴¹ З життя краю. *Львівські вісті*. 1943. № 11. С. 3.

⁴² Держархів Львівської обл. Ф. Р-185. Оп. 1. Спр. 384. Арк. 75.

⁴³ Західноканадський збірник / за ред. А. Недашківської і М. Ів. Сороки. Едмонтон; Острог: Вид-во Національного університету «Острозька академія», 2020. С. 22.

⁴⁴ Галів М. Між серпомолотом і свастикою: освіта на Дрогобиччині у 1939–1944 рр. Дрогобич, 2010. С. 184.

⁴⁵ Боляновський А. Дивізія «Галичина»... С. 59–60.

⁴⁶ Феркуняк Д. Спомини з життя в дивізії «Галичина» і в полоні 1943–1947. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2003. С. 8.

⁴⁷ Колісник Р. Маршрують добровольці. Спомини. Тернопіль: Арій, 2003. URL: https://royallib.com/read/kolisnik_roman/masheruyut_dobrovolts_spomini.html#20480

одразу на військове навчання, а відпустку, яку мали б одержати, надати пізніше. Це пояснювали тим, що значна частина юнаків, які прийдуть додому, потім не з'являться на військову службу⁴⁸.

На тлі військових невдач на Східному фронті, щораз більшої потреби в робочій силі для виконання важливих інфраструктурних проєктів у межах дистрикту окупаційна влада йшла на вимушені поступки щодо працівників Баудінсту. Серед них варто виокремити зміни, пов'язані з розподілом юнаків до місць праці. Відтепер призовників відправляли в ті табори, які розташовувалися найближче до їхньої місцевості, щоб дати змогу періодично відвідувати рідних, привозити з дому продукти⁴⁹. Водночас не всі новобранці змушені були проживати на території табору. Частина щоденно (крім неділі) прибувала в управління УСБ, де отримувала завдання й від'їжджала на вказану роботу. Після закінчення «служби» їм надавали відповідний документ, що підтверджував виконання трудової повинності⁵⁰.

Ще одним вимушеним кроком, на який пішла влада, стала організація влітку 1943 р. у Львові старшинської школи УСБ. Головне завдання вишколу полягало у фізичній, військовій та ідеологічній підготовці галицької молоді для подальшої служби в лавах стрілецької дивізії «Галичина». Загалом у курсі, що тривав 6 тижнів, взяло участь 84 кандидати. З нагоди першого випуску місцева адміністрація влаштувала урочистий захід, на якому були присутні керівник Баудінсту у ГГ Гейнріх Гінкель, полковник Альфред Бізанц і представники від УЦК – Володимир Кубійович та Кость Левицький⁵¹.

Робітники будівельної служби у вільний від виконання повинностей час могли організувати власне дозвілля. На початку вересня 1943 р. преса інформувала громадськість про проведення спортивних змагань, у яких «активну участь взяли гуртки УСБ з Станиславова, Тернополя, Яворова й інших місцевостей, а крім того, учасники Старшинської Школи УСБ у Львові». Проведення цього легкоатлетичного свята, як мовилося в дописі, мало важливе пропагандивне значення – розвіяти сумніви й упередження молоді дистрикту щодо вступу до підрозділів будівельної служби⁵².

Попри всі намагання влади відновити лояльне ставлення населення краю, чисельність формувань Баудінсту зменшувалася. На червень 1943 р. у підрозділах УСБ працювало близько 14 тис. робітників⁵³. Їхня кількість стрімко скорочувалася з наближенням військ Червоної армії, відтак у липні наступного року практично всі загони будівельної служби припинили діяльність⁵⁴.

⁴⁸ Хом'як О. Репрезентація воєнного досвіду в пам'яті ветеранів дивізії «Галичина» (1943–2013 рр.): дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Київський університет ім. Бориса Грінченка. Київ, 2017. С. 146–147.

⁴⁹ Табори служби праці. Участь в них української молоді. *Львівські вісті*. 1943. № 24. С. 4.

⁵⁰ Мамчур І. Нас доля світами водила... С. 41.

⁵¹ Росте Українська Служба Батьківщині. Закінчення 1-го вишкільного курсу в старшинській школі У. С. Б. *Тернопільський голос*. 1943. № 31. С. 2.

⁵² Українська Служба Батьківщині. Перша спортова імпреза. *Голос Підкарпаття*. 1943. № 39. С. 7.

⁵³ Росіцький П. Українська народна самооборона в дистрикті «Галичина»... С. 68.

⁵⁴ Тис-Крохмалюк Ю. Окупація і рух спротиву в щоденнику Ганса Франка. *Вісті Комбатанта*. 2020. 22 січня. URL: <http://komb-a-ingwar.blogspot.com/2020/01/>

Отже, нацистська економічна політика на окупованих східногалицьких теренах характеризувалася активним використанням місцевих трудових ресурсів. Молодь залучалася до виконання різного роду повинностей у межах обов'язкової служби в Баудінсті. Складні умови побуту й праці, які часто спричиняли тяжкі фізичні травми, спонукали юнаків до дезертирства чи ухиляння від набору до лав УСБ. Легальними підставами уникнути призову до Баудінсту виступали служба в окупаційних поліцейських структурах, наявність незакінченого навчання, висновок лікарської комісії про непридатність тощо. Неможливість виконання рекрутаційних квот серед молоді зумовила жорстоку реакцію з боку карально-репресивних органів, яка виявлялася у здійсненні масових облав на населені пункти, відправці порушників у виправні табори.

REFERENCES

- Bolianovskyi, A. (2000). *Dyviziiia «Halychyna». Istoriia*. Lviv [in Ukrainian].
- Borshchuk, Ya. (2019). «Ukrainskyi kraiovyi komitet (UKK)». In V. A. Smolii (Ed.), *Entsyklopediia istorii Ukrainy: Ukraina–Ukrainci* (B. 2, p. 842). Kyiv: Vyd-vo «Naukova dumka». Retrieved from http://www.history.org.ua/?termin=ukrajinskyj_krajovyj_komitet_uk [in Ukrainian].
- Ferkuniak, D. (2003). *Spomyny z zhyttia v dyvizii «Halychyna» i v poloni 1943–1947*. Ivano-Frankivsk: Lileia-NV [in Ukrainian].
- Friedrich, K.-P. (2005). Collaboration in a «Land without a Quisling»: Patterns of Cooperation with the Nazi German Occupation Regime in Poland during World War II. *Slavic Review*, 64 (4), 720 [in English].
- Grabowski, J. (2013). *Hunt for the Jews: Betrayal and Murder in German-Occupied Poland*. Bloomington: Indiana University Press [in English].
- Gross, J. (1979). *Polish Society Under German Occupation: The General gouvernement, 1939–1944*. Princeton: Princeton University Press [in English].
- Haliv, M. (2010). *Mizh serpomolotom i svastykoiu: osvita na Drohobychchyni u 1939–1944 rr.* Drohobych [in Ukrainian].
- Iliushyn, I. (2016). Natsyistska polityka i praktyka stosovno ukrainskoi i polskoi hromad na terytoriiakh yikh spilnoho prozhyvannia v roky Druhoi Svitovoi viiny. Proceedings of the International Scientific Conference in commemoration of Metropolitan Andrei Sheptytskyi: *Druha Svitova viina ta doli myrnoho naseleння u Skhidnii Yevropi* (p. 131), Kyiv, 30 lystopada – 1 hrudnia 2015. Kyiv: «Dukh i Litera» [in Ukrainian].
- Khomiak, O. (2017). *Reprezentatsiia voiennoho dosvidu v pamiaty veteraniv dyvizii «Halychyna» (1943–2013 rr.)*. [Representation of military experience in the memory of veterans of the «Halychyna» division (1943–2013)]. (Candidate's thesis). Kyiv [in Ukrainian].
- Kolisnyk, R. (2003). *Marsheriut dobrovoltsi. Spomyny*. Ternopil: Arii. Retrieved from https://royallib.com/read/kolisnik_roman/masheruyut_dobrovolts_spomini.html#20480 [in Ukrainian].
- Mamchur, I. (2009). *Nas dolia svitamy vodyla. Storinky perezhytoho*. Lviv: Vyd-vo «Afisha» [in Ukrainian].
- Markiewicz, P. (2018). *The Ukrainian Central Committee, 1940–1945: A Case of Collaboration in Nazi-Occupied Poland*. Kraków: Uniwersytet Jagielloński. Retrieved from https://ruj.uj.edu.pl/xmlui/bitstream/handle/item/70404/markiewicz_the_ukrainian_central_committee_1940-1945_a_case_2018.pdf?isAllowed=y&sequence=1 [in English].

- Moroz, V. (2000). UNS na tereni Drohobyt'skoi oblasti (1943 r.). *Vyzvolnyi shliakh*, 6, 60 [in Ukrainian].
- Moroz, V. (2013). Likvidatsiia taboru na Sviatoslavi. *Shliakh peremohy*, 29, 6 [in Ukrainian].
- Moroz, V., & Vovk, O. (Comps.). (2009). *Voienna okruha UPA «Buh». Dokumenty i materialy. 1943–1952. (Litopys UPA. Nova seriia; Vol. 13) (B. 2)*. Kyiv; Toronto [in Ukrainian].
- Nazi Conspiracy and Aggression, Supplement. Office of United States Chief of Counsel for Prosecution of Axis Criminality. (1948). Washington [in English].
- Nedashkivska, A., & Soroka, M. (Eds.). (2020). *Zakhidnokanadskiy zbirnyk*. Edmonton; Ostroh: Vyd-vo Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia» [in Ukrainian].
- Pankivskiy, K. (1965). *Roky nimetskoj okupatsii*. New York; Toronto: Kliuchi [in Ukrainian].
- Patryliak, I. (2012). «*Vstan i borys! Slukhai i vir...*»: *ukrainske natsionalistychne pidpillia ta povstanskyi rukh (1939–1960 pp.)*. Lviv: Chasopys [in Ukrainian].
- Popko, O. (2013). *Spohady*. Harsz: Fundacja «Losy Niezapomniane». Retrieved from <http://www.los.org.pl/index.php?glowna=publicystykaszczegoly&idealny=66> [in Ukrainian].
- Pospieszalski, K. M. (2019). *The Nazi Occupation «Law» in Poland, Selected documents Part II. The General Government*. Poznan: Institute for Western Affairs [in English].
- Romaniuk, M. (Comp.). (2014). *Zolochivska okruha OUN: Orhanizatsiini dokumenty. 1941–1952. (Litopys UPA. Nova seriia; Vol. 24)*. Kyiv; Toronto [in Ukrainian].
- Rositskyi, P. (2018). *Ukrainska narodna samooborona v dystrykti «Halychyna» u 1943 rotsi*. [Ukrainian national self-defense in the district «Halychyna» in 1943]. (*Candidate's thesis*). Lviv [in Ukrainian].
- Roste Ukrainska Sluzhba Batkivshchyni Zakinchennia 1-ho vyshkilnoho kursu v starshynskii shkoli U. S. B. (1943). *Ternopil'skyi holos*, 31, 2 [in Ukrainian].
- Sawicki, L. (2006). *Baudienst-Kommandostelle w mieście Lemberg*. Retrieved from <https://lwow.eu/rocznik/2006/baudienst/baudienst.html> [in Polish].
- Shparyk, V. (2010). Vahomyi vnesok v istoriiu dyvizii «Halychyna». *Visti kombatanta*, 1. Retrieved from http://komb-a-ingwar.blogspot.com/2010/07/blog-post_10.html [in Ukrainian].
- Tabory Sluzhby Batkivshchyni v Skilshchyni. (1943). *Holos Pidkarpattia*, 9, 6 [in Ukrainian].
- Tabory sluzhby pratsi. Uchast v nykh ukrainskoi molodi. (1943). *Lvivski visti*, 24, 4 [in Ukrainian].
- Tys-Krokhmaluk, Yu. (2020, Sichen 22). Okupatsiia i rukh sprotyvu v shchodennyku Hansa Franka. *Visti Kombatanta*. Retrieved from <http://komb-a-ingwar.blogspot.com/2020/01/> [in Ukrainian].
- Ukrainska Sluzhba Batkivshchyni v oblychchi novykh zavdan. (1943). *Holos Pidkarpattia*, 13, 1 [in Ukrainian].
- Ukrainska Sluzhba Batkivshchyni. (1942). *Lvivski visti*, 39, 3 [in Ukrainian].
- Ukrainska Sluzhba Batkivshchyni. Persha sportova impreza. (1943). *Holos Pidkarpattia*, 39, 7 [in Ukrainian].
- V spravi Ukrainskoi sluzhby Batkivshchyni. (1941). *Vilne slovo*, 38, 1 [in Ukrainian].

- Visti z zakhidnykh ukrainskykh zemel (ZUZ). (1944). *Samostiinyk*, 2, 3 [in Ukrainian].
- Wróblewski, M. (1984). *Śłużba Budowlana (Baudienst) w Generalnym Gubernatorstwie 1940–1945*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe [in Polish].
- Yak pratsiuiе Uriad Pratsi (Arbeitsamt). (1942). *Drohobyske slovo*, 39, 2 [in Ukrainian].
- Z zhyttia kraiu. (1943). *Lvivski visti*, 11, 3 [in Ukrainian].

Andrii AFTANAS

PhD Student

at the Department of Modern and Contemporary History of Foreign Countries

I. Franko National University of Lviv

e-mail: aftanas1995@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5480-6144>

**ORGANIZATION AND ACTIVITIES
OF THE «UKRAINIAN HOMELAND SERVICE»
IN THE DISTRICT OF HALYCHYNA (1941–1944)**

The features of the «Ukrainian Homeland Service» functioning within the District of Halychyna are examined. Activities of the mentioned organization were part of the single occupation political course, where the local population had to play the role of the cheap labor force. Analyzed the internal structure of the division, and its hierarchical component. The establishment of a separate construction service for Ukrainians was aimed at aggravating inter-ethnic tensions with the Poles and inciting the confrontation between the two nations.

The construction unit «Ukrainian Homeland Service» played a significant role in the economic matters of local governance and the implementation of several infrastructure projects. Despite the active propaganda and recruitment campaigns held by the occupation authorities, the residents of the District showed no interest in joining this body. Their unwillingness was caused by several factors, of special importance being oppressive living conditions in the camps, hard toil, and brutality of supervisors. Avoidance of service in the «Ukrainian Homeland Service» has become a priority to the young people of Halychyna, who resorted to desertion and looked for legal ways to postpone their recruitment by the construction service.

The measures taken by the authorities to revive the loyal attitude of the local population failed since simultaneously continued to function a wide network of penal camps to which violators were sent. Therefore, the number of construction service units was decreasing quickly, until they ceased to exist.

Keywords: «Ukrainian Homeland Service», District of Halychyna, Baudienst, occupation policy, «the New Order».